

VLADIMIR NABOKOV

Fiatalkori esszé

Jubileum

Az 1917-es októberi forradalom tizedik évfordulójára

A jubileum hullaszaga terjeng a levegőben ezekben a napokban – miért ne ünnepelnénk meg a mi évfordulónkat is? Tízévnnyi megvetés, tízévnnyi hűség, tízévnnyi szabadság – ezek csak megérdemelnek egy jubileumi beszédet, nem?

Értetni kell a megvetéshez. Tökéletesen elsajátítottuk a megvetés tudományát. Már annyira áthatja mindenünket, hogy néha még ahhoz is lusták vagyunk, hogy gúnyolódjunk megvetésünk tárgyán. Rezgő orrcimpák, hunyorgó szemek – majd a hallgatás. Ma azonban a szavaké legyen a főszerep!

Tízévnnyi megvetés... Nem az ember, Szidorov munkás iránt érzek megvetést, aki becsületes tagja egy Kom-pom-pomnak, hanem azt a csúf, bárgyú eszmécskét vetem meg, amely az egyszerű orosz embert kommunista mamlasszá, hangyává változtatja, és létrehoz egy új alfajt, az ún. *formica marxi var. Lenini*¹ változatot. Hányok a kispolgáriság émelyítő érzésétől, amely körbeleng minden bolsevikot. Kispolgári dögunalom árad a *Pravda* szürke hasábjairól, kispolgári düh cseng a bolsevik politikai rikkantásokban, kispolgári balgasággal van tele a szegény bolsevik kicsi feje. Mondják, Oroszország elbutult, és valóban együgyű az ország... Földjét átítatja a vidéki provincializmus – a helyi ficsúr könyvelő, a Verbickijt és Szejfullinát bújó úri kisasszonyok, az otrombán cikornyás színházak és az út porában elterülő, nyájasan pityókás muzsik.

Megvetem a kommunista hitet, mert nem más, mint a silány egyenlőség eszméje, az emberiség nagyszerű történelmének egy lapos fejezete, a földi és a mennyei szépség tagadása; megvetem, mert botor mód a szabad „én”-em életére tör, s mert tudatlanságra, korlátoltságra és önteltségre ösztönöz. Megvetésem ereje abban rejlik, hogy megvetésem közben nem engedem meg magamnak, hogy a kiontott vérré gondoljak. Továbbá abban, hogy burzsoá elkeseredettségemben nem sápítózom elvesztett nevem, házam és az aranyrudak után, amelyeket nem rejtettünk el elég jól az angol WC-ben. Gyilkosságot sosem az eszme követ el, hanem az ember: vele külön kell elszámolni – megbocsátok-e neki vagy sem, ez eredendően más kérdés. A bosszúsomjnak nem szabad bepiszkítania a megvetés tisztaságát. A felháborodás mindig tehetetlen.

Nem csak tízévnnyi megvetést ünneplünk azonban... hanem tízévnnyi hűséget is. Nem úgy vagyunk Oroszország hívei, ahogy az ember hűséges egy emlékhöz; nem olyan szeretettel gondolunk rá, amilyen szeretettel az ember elszaladó gyerekkorára vagy elszálló fiatalságára

¹ Marxista hangya, lenini alfaj (lat.)

gondol – nem. Mi ahhoz az Oroszországhoz vagyunk hűségesek, amelyre büszkék lehetünk, amely komótosan, lassú lépésekkel alakult ki, és vált egykoron hatalmas hatalommá a többi nagyhatalom között. Mi lett ebből az országból, és hová tart ez a szovjet özvegy, Európa nyomorult rokona? Hívek vagyunk múltjához, boldogsággal idézzük meg a régmúlt időket, és egészen csodálatos érzés ragad el minket, amikor messzi földön, izgatott csevejben bukkan fel a név, mely oly kedves szívünknek, mióta csak az eszünket tudjuk. Mi vagyunk Oroszország hulláma, mely áttörte a partot, elárasztottuk az egész világot – bolyongásunk azonban nem mindig bús, férfias honvágyunk ellenére hódolunk az idegen földek élvezeteinek, és át-érezzük az idegen éjszakában elevenünkbe vágó magányt, egy hídon, a téren vagy a pályaudvaron állva. Tudjuk jól, hogy mi mások vagyunk, és bár néha olyan, mintha ezer meg ezer Oroszország kóborolna e féltéken – nyomorultak és rosszindulatúak, vagy épp egymással civódó Oroszországok –, de mégis valami összeköt minket, a közös igyekezet, a közös szellem, amit majd ért és értékel a jövő történése.

Ugyanakkor ünnepeljük meg a tízéves szabadságot is. Az általunk ismert szabadságot, amelyben talán soha semmilyen más nép nem részesült. Abban a különleges Oroszországban, amely láthatatlan körbevesz minket, amely éltet és erősít bennünket, amelyből a lélek táplálkozik, amely szebbé teszi álmainkat – abban az Oroszországban nincsen más törvény, csak a hazaszeretet törvénye, és nincsen más hatalom, csak saját lelkiismeretünk. Bármit mondhatunk róla, bármit írhatunk róla, nincsen titkolni valónk, és semmilyen cenzúra nem állhat az utunkba, ábrándjaink szabad polgárai vagyunk. A mi szétszórt államunk, a mi nomád államhatalmunk ebből a szabadságból nyeri az erejét, és egyszer majd hálát adunk vak Kliónak, hogy belekóstolhattunk ebbe a szabadságba, és igazán megérthettük és átérezhettük a mi hazánkat a száműzetésben.

Ők a szürke, eszeszerszürke jubileumot, mi tízévesi megvetést, hűséget és szabadságot ünneplünk. Nem teszek szemrehányást a száműzetésnek. Inkább megismétlem egy ókori harcos szavait, akiről Plutarkhosz ír: „Éjszaka, a puszta földeken, messze Rómától, felvertem a sátram, és a sátram volt az én Rómám.”

1927

MEDZIBRODSZKY ALEXANDRA fordítása

Cambridge

Van egy kedves közmondás: idegen földön a csillagok is bádognak. Mennyire igaz! Szép a természet a tengeren túl, de nem a miénk, és lélektelenek, mesterkéltnek érezzük. Sokáig kell nézegetnünk, hogy elkezdjük érezni és szeretni, eleinte az idegen fák valami üvegházi benyomást keltenek, a madarak mintha rugókon szökdecselnének, az alkonyat pedig csak afféle silány akvarell. Ilyen érzésekkel érkeztem meg az angol vidéki kisvárosba, melyben, mint nagy lélek kicsiny testben, éli a maga büszke életét az ősi egyetem. Számtalan épületének (*college*-ainak) gótikus szépsége sudáran tör az ég felé; vörösen ragyognak az órák lendületes tornyai; stukkócímerekkel ékes ősi kapuin túl pázsitnégyesök zöldellnek a napsütésben; s e kapukkal szemben modern üzletek csiricsaré kirakatai virítanak szentségtörően, mint színes ceruzával skiccelt fizimiskák egy ihletett könyv margóin.

A keskeny utcákon sáros biciklik suhannak mindenfelé folytonos csengőciripeléssel, motorbiciklik kotkodácsolnak, s bárhová nézel, mindenütt ott nyüzsögnek Cambridge városának urai – az egyetemisták: csikos sorompókként villannak fel a nyakkendők, meg a különösképpen gyűrött, cakkos nadrágok, a szürke minden árnyalatában, a majdnem-fehértől a felhősínűn át egészen a vad sötétszürkéig, melyek mind csodás módon illenek a környező falakhoz.

Reggelente ezek a derék fiatalok, füzeteiket és egyen-esőköppönyegüket hónuk alá csapva sietnek az előadásokra, libasorban lépnek be a termekbe, s álmosan hallgatják, mit motyog nekik a katedréről egy bölcs múmia, s fölcsődván, ritmikus dobogással fejezik ki tetszésüket, midőn a tudós szövegelés egyhangú folyamában halacszkaként csobban föl egy-egy szép mondat. Reggeli után, fölőltvén lila, zöld, kék kabátkáikat, elröppennek, miként pávatollas varjak, a bársonyos pászitokra, ahol estig labdáznak, vagy a folyóra, mely velencei epekedéssel folyik a szürke és barna falak és vasrácsok között – s akkor Cambridge egy időre kiürül: a tagbaszakadt rendőr ásítva dől a villanyoszlopnak, két öregasszony vicces fekete kalapban csivitel az útkereszteződésnél, loncsos eb szundít a napfény rombuszában... Öt óraker aztán minden újra megéled, tódul a nép a cukrászdákba, ahol minden asztalkán, mint légyölő galócák halma, mérgező fényű sütemények ragyognak.

Van, hogy üldögélek a sarokban, nézegetem a sok sima arcot, nagyon kedvesek, szó se róla – de mindig valahogy a borotvakrém-reklámokra emlékeztetnek, és hirtelen olyan unalom fog el, olyan sivárnak érzek mindent, hogy legszívesebben kiugranék az ablakon...

Köztük és köztünk, oroszok között mintha üvegfal lenne: nekik megvan a maguk világa, mely gömbölyű és kemény, olyan, mint egy gondosan kiszínezett földgolyóbis. Az ő lelkükben nincs az a lelkesült forgószél, zakatolás, ragyogás, az a fékezhetetlen tánc, az a düh és gyengédség, ami minket isten tudja, milyen mennyekbe és mélységekbe repít; nekünk vannak pillanataink, mikor a felhők a vállunkon pihennek, s a tenger a térdünkig ér – mulass, lélek! Az angol ember számára ez érthetetlen, új s talán csábító. Ha részegen duhajkodni támad is kedve, ez a duhajkodás is sablonos és jólelkű, s a rend őrei csak mosolyogva nézik, tudják, hogy egy bizonyos határt nem fog átlépni. És persze soha a legmámorosabb részegségében sem fogja elveszíteni a józan esztét, nem tárja ki a mellét, nem hajítja földre a sapkáját... Az őszinteség pedig mindig zavarba hozza. Mondjuk, beszélgetsz erről-arról a barátoddal, gyárakról és árakról, s egyszer csak a magad egyszerű módján azt találod mondani, hogy a véred adnád érte, hogy még egyszer láthasd azt a kis mocsaras tavat Pétervár alatt – de ilyet mondani illetlenség: úgy néz rád, mintha elkezdte volna fütyülni a templomban.

Kiderült, hogy Cambridge-ben egész sor olyan egyszerű dolog van, amit egy egyetemistának a hagyományok szerint nem szabad megtennie. Tilos például a folyón csónakázni; nem illik az utcán sapkában mutatkozni – a város a tiéd, büszkén, födetlen fővel járjal benne; nem illendő a kézfogás, és Isten ments, hogy találkozáskor meghajolj a professzor úrnak: zavartan elmosolyodik, mormog valamit, és tán meg is botlik. Sok ilyen szabály van, és a zöldfülű útonútfélen leleplezi magát. Ha meg valami virgonc külföldi mégis a maga módján talál viselkedni, akkor eleinte csak álmélkodnak – micsoda egy külön, igazi barbár –, aztán kerülni fogják, nem ismerik meg az utcán. Igaz, akad olykor jótét lélek, aki vonzódik a külföldi vadakhoz, de ő is csak úgy megy oda hozzád, ha nem látja más, félve néz körül, és örökre eltűnik ő is, miután a kíváncsiságát kielégítette. Hát ezért telik meg olykor a szíved fájdalommal: érzi, hogy igazi barátira nem lel itt. S ilyenkor mindent olyan unalmasnak kezdesz látni: a fürge öregasszony szemüvegét is, akinél szobát vettél ki, meg magát a szobát a piszkosveres dívánnyal, a

mogorva kandallóval, a buta vázákkal a buta polcokon, az utcáról behallatszó hangokat: a rikkancsfiúk rikkantásait: pájpá! pájpá!...

De hát: vagy megszoksz, vagy megszöksz, így hát megtanulod észrevenni a szépséget e számodra idegen világban.

Ködös tavaszi estén az elcsitul városkában kószálva érzed, hogy a mi életünk tarka szövetén és minden hiábavalóságán kívül van Cambridge-nek egy másfajta élete: az elbűvölő, vén városé. Tudod, hogy az ő nagy, szürke szemei tűnődve és közömbösen nézik az új nemzedék találmányait, amiként száz évvel ezelőtt Byronra, erre a sánta, nőies hallgatóra néztek, meg az ő idomított medvéjére, mely soha nem felejtette el a fenyvest, melyben született, meg a ravasz muzsikót a mesés Moszkóviában.

Nyolc évszázad suhant el: reánk röpi a tatárok sáskahada; zengett Iván; mint egy rossz álom, végigsöpörtek a zavaros idők országunkon; majd új cárok kéltek mint aranyló ködök; munkálkodott Péter, nekifeszült, s az erdőből kievickélt a napvilágra – és itt mindegyre álltak ezek a falak, ezek a tornyok, változatlanul, és évről évre ugyanúgy gyűltek össze a kecses fiatalok a közös étkezőkben, ahol, mint most is, a magas ablakok festett üvegein át beszüremlő sugarak homályos ametisztekkel fröcskölték be a csempéket – és ugyanúgy sugdolóztak mindig, csak tán a beszédjük volt harciasabb, a sörük részegítőbb...

Ez jár a fejemben, midőn ködös tavaszi estén az elcsöndesült utcákon bolyongok. Kimegyek a folyóhoz. Sokáig állok az ívelt, gyöngyszürke hídon, s a távolban egy ugyanilyen kis híd teljes kört alkot a maga precíz, elbűvölő tükörképével. Szomorúfüzek, öreg szilfák, ünnepélyesen dús lombkoronába öltözött gesztenyék csoportosulnak itt-ott, mintha csak zöld bársonnyal hímezték volna őket a megfakult, szelíd ég kanavaszára. Enyhe orgonaillat száll a levegőben, a békalencsés víz szagával elvegyülve... És egyszer csak az egész városban ütni kezdenek az órák... Kerek, ezüstös hangok, távoliak és közeliak, elúsznak, összekapaszkodnak a magasban, néhány pillanatra varázsos hálóként függenek a fekete, faragott tornyok fölött, majd szétválnak, s lassan olvadnak szét a távolban s közelben a szűk, ködös utcákban, a gyönyörű esti égben és a szívemben... És ahogy a csöndes vizet nézem, melyen a finom visszautkröződések akárha porcelán rajzolatai volnának, egyre mélyebbre merülök gondolataimba – oly sok mindenről: a sors forgandóságáról, a hazámról és arról, hogy a legszebb emlékeim napról napra öregebbek, és egyelőre nincs mire kicserélnem őket...

M. NAGY MIKLÓS fordítása

Ivan Bunyin

Bunyin költészete – a legnagyobb, mit az orosz múzsa az elmúlt évtizedek alatt alkotott. Valamikor, a zajos pétervári években elfojtotta a divatos lantok csillogó pengése; de nyomtalanul elmúlt a költészetnek ez a zajongása – „a szentségtelen szózengetők” mítosza szertefoszlott, elfeledtük őket, hideg jár át bennünket Brjuszov verseinek holt tömbjeitől, ormótlannak tetszik az a balmonti líra, mely úgy becsapott minket újfajta dallamosságával; és csak egyetlen lant remegése, ez a minden halhatatlan költészetre oly sajátosan jellemző remegés izgat minket úgy, mint azelőtt is, vagy még jobban is, mint azelőtt – és milyen furcsa most, hogy azokban a pétervári években nem mindenki számára volt érthető, nem minden lelket

fogott meg annak a költőnek a hangja, kihez fogható nem volt Tyutsev óta. Feltételezem egyébiránt, hogy az úgynevezett „olvasóközönség” köreiben – kiváltképp azon részében, mely hajlamos új vívmánynak látni a szovjet versfaragók műveletlen locsogását – Bunyin költészete manapság sem örvend nagy megbecsülésnek, legjobb esetben úgy tekintenek rá, mint olyan ember nem egészen törvényes szórakozására, ki arra van ítélve, hogy prózát írjon. Szükségtelen vitatkozni ezzel a nézettel.

Bunyin „válogatott verseiből” sok olyan hiányzik, melyet szívesen újraolvasnék. Ezek az elbeszélései mellett jelentek meg, a prózája árnyékában, ott vannak a régi folyóiratokban, a *Nyiva* mellékleteiben, meg egy külön könyvecskében, melyet ugyancsak a *Nyiva* jelentetett meg, szegényesen és trehányul. Szeretném mindezt összegyűjtve látni, Bunyin minden sora méltó a megőrzésre. De köszönet legalább ezért a kötetért (melynek, mellesleg, a külleme is nagyon vonzó), ezért a kétszáz Bunyin-költeményért.

Könnyű leszidni a versfaragót, kipécézni zöngeményeiből a vicces hibákat, a borzalmas hangsúlyokat, a vacak rímeket. De mi módon beszéljünk a nagy költő művéről, mely csupa szépség, mely soha nem hibban el, s ugyan miként fejezhetnők ki verseinek gyönyörűségét és mélységét, képeinek újszerűségét és erejét, hogyan válasszunk tőle idézetet – mikor az idézet után az egész vers menten a papírra kíváncznánk? És vannak egyéb nehézségek is: Bunyin verseiben a zene és a gondolat oly eggyé olvad, hogy lehetetlen külön beszélni a témáról s külön a versritmusról. Az ember megrészegül a verseitől, s e varázslatot kár volna megtörni az elragadtatás üres sikolyaival.

Elolvastam a könyvet, félretettem, s most igyekszem hallgatni a reszkető, áldott visszhangot, melyet bennem hagyott. És lassacskán felismerem a sajátos bunyini vezérdallamot, mely legegyszerűbben az ismétlésekben: egy-egy szó sóvár ismétlődésében fejeződik ki: „...daloljatok, daloljatok, tücskök, éji társaim”; „s úszik, úszik a terem a boldogság s a bú elomló dalában”, „galamb burukkol: lép egyet s újra lép”; „csörgők csörgése ömlik, ömlik”. S miután ráleltem erre a ritmikai kulcsra, elkaptam ezt a hangot, már érzem további folyását, az események vagy tárgyak zenei felsorolását, a szinte bűbajos felkiáltást: a két ugyanúgy kezdődő sort: „Csak Sophia reggeli harangja, csak Kijevnek a hangja...”

Bunyin általános hangulata, mely ezt az alapritmust kíséri, meglehet, az alkotás költői érzületének legbensőbb lényege, a legtisztább, legistenibb érzés, melyet ember átélhet, midőn az élet mintázatát szemléli, fülel neszeire, beszívja illatait, átítatódik hőségével, szárazságával, hidegével. Nem más ez, mint a fájdalomig hevülő, az ájulásig sóvár vágy, hogy szavakkal fejezzük ki mindazt a megmagyarázhatatlanságot, titokzatosságot, harmóniát, mely a szépség tág fogalmában benne foglaltatik. „Ó, kínok kínja – mondja maga a költő –, mi kell nekem s neki (a csupasz juharfának „a kékellő, tág pusztaságban”), a pintyeknek, a lombnak? Megérthetem-e, miért kell a kínok kétértelműsége – az égboltot, e zengést és e mély értelmet, mely őt betölti, hangokba, összhangzatba szorítani?” Bunyin mint költő nagysága épp abban rejlik, hogy meg tudja találni ezeket a hangokat, költészete nem csupán e különös költői sóvárgással lélegzik – hogy mindent magába foglaljon, mindent kifejezzen, mindent megőrizzen –, hanem oltja is ezt a sóvárgást. Visszatérve a „szépség” fogalmához, látható, hogy Bunyin számára a „szép” „tünékeny”, a „tünékeny” pedig úgy érzelmi, mint „örök ismétlődést”. Világa, miként lírájának ritmusa is, édes ismétlődésekkel van teli. S e világ bámulatosan tág. „A kutya” című költeményben (mely oly jellegzetesen kezdődik: „Álmodj, álmodj...”) maga a költő mondja, hogy ő, „miként Isten, arra ítéltetett, hogy minden országok s minden idők bánatát megismerje”, az orosz nemesi udvarháza-

két éppúgy, mint a mesés orosz vadvidékekét – „A kijevi fejedelmek, a medvék, szarvasok Oroszországot”, a Jordán völgyeit és „a Názáretbe vezető poros utat”; az olasz gliciniát és romokat, és „Catania tüzét s dalait”; „Théba elfeledett porticusát” az Égei-tenger szigetén; a Nílust és „az eleven, pontos talpnyomot”, mely megőrződött a finom, kék porrétegben, s ötezer évvel megsokszorozta a költőnek adatott életet; a Boszporusz ködét, mely a méz- és vaníliaillatú víz hidegével keveredik; az Indiai-óceánt, hol „csillagtól csillagig imbolyog az elővitorla...”, és „a világ peremét, Ceylont”: Bunyin mindent átérez és mindent átad nekünk. „Föld, föld! Mennyi nyomot hagytam terajad... De soha el nem olthatom a kint, szerelmemét irántad!” Az idegen földekről szóló Bunyin-versek nem valami „leíró költemények”, és nem is efféle „keleti dallamok”, aminőkkel oly dallamtalan kérkednek a másodrangú költők. Nincs bennük semmi egzotikum. Az idegen nép álmát, az idegen legendát és a tájnak a turista számára észrevétlen részletét Bunyin éppoly elevenen, éppoly áthatóan érzi, mint „a korhadt deszka nyikorgását” saját udvarházában, az éji villámlástól fölfénylő nyirkos kertet, vagy az egyszerű, durva orosz mesét – melyet mindenki másnál jobban képes teremtő lélegzettel megeleveníteni. A témák e gazdagságától nem marad el ritmusainak gazdagsága. Bunyin minden versformában, minden ritmusban bámulatosan otthon érzi magát. A szonettjei, természetes és mégis oly csillogó rímeikkel, könnyedségükkel, ahogy a gondolat beburkolja magát ezzel az oly bonyolult harmóniával, a legjobbak az orosz költészetben. Bunyin a maga páratlanul éles szemével látja a fekete árny peremét a holdfénytől megvilágított utcában, a lombokon átsejlő kékség különös sűrűségét, a lovak hátán csipkeként villódzó napfénycsillámokat – és a természet fényeinek e harmóniáját szemlélve a költő átalakítja ezt hangok harmóniájává, mintegy megőrizve ugyanazt a rendet. „Koszorú fezes néger kisgyerek lóg a bődönben, a hajó orrát festi – s a víz tükrös arabeszkeket rajzol a friss, piros lakkra...”

Szóltam már arról, hogy Bunyin számára a szépség az elmúlásban rejlik (ezért ír oly gyakran temetőkről, romokról, pusztaságokról...). S midőn felkiált, „ó, boldog pillanat”, rögtön hozzát teszi: „ó, csalóka pillanat!”. A kakas a templom keresztjén – mely „úszik, folyik, fut, mint a csónak” (csodás bunyini igehalmozás!) – „arról dalol, hogy minden oly csalóka: sor-sunk egy pillanatra ad csupán atyai házat, kedves barátot, családi kört: gyerekeket és unokákat...” S a rahili temetőben „nincsenek se nevek, se feliratok, se jelek...”

Azt gondolhatnánk, hogy a múlandóság ilyen mély átérésének mérhetetlen bánatot kell szülnie. De a nagy költők bánata boldog bánat. Bunyin versei boldogságot árasztanak, jóllehet szavai megannyiszor búsak, keservesek és baljósak. Igen, minden elmúlik – de: „Föld, föld! Édes hívása a tavasznak – tán a veszteségben is boldogság magva bomlik?” És Krisztus is így beszél Anyjának (aki azon kesereg, hogy az egyik virágot a hőség pusztítja el, a másikat kasza vágja le): „Anyám! a napot nem – csak a földet borítja éji sötét: a halál nem a magot emészt el, csak levágja a virágot földi magjáról. S e földi mag nem enyészik. Mit halál levág, azt a szerelem újból elülteti. Örvendezz, kedves! Vigaszod lesz örök időnkig!” Minden ismétlődik, a világban minden ismétlődés és változás, mely „mindéig költő vigasza”. Ez a szent áhítat, ez a sóváran ismétlődő ritmus Bunyin verseinek bizonyosan a legfőbb csodája. Igen, a világban minden család és veszteség, a hajdani templom romokban áll, pipacsos mező borítja el, minden élő kihuny, minden bársonyos porrá omlik a temető kövein – de nem csalóka-e maga a veszteség is, ha mindaz, mi a földön oly tűnékeny, halhatatlan – s ettől boldog – vers-be foglalható?